

Katarzyna Bucholc-Srogosz

"Plany II rozbioru Polski w polityce Berlina w latach 1791–1792", Henryk Kocój, Kraków 2007 : [recenzja]

Przegląd Nauk Historycznych 8/1, 164-172

2009

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

tycznego ujęcia, budującym nowe interpretacje kwestii, które – wydawałoby się – zyskały już powszechnie akceptowane rozwiązania. Wart podkreślenia jest również fakt, iż J. Shepard, w odróżnieniu od wielu zachodnich uczonych, nawet sławistów, sięga do polskiej literatury naukowej.

Zebrane w jednej publikacji studia Jonathana Sheparda, choć już znane uczonym, na pewno, przeczytane ponownie, zainspirują do dalszych badań nad związkami bizantyńsko-słowiańskimi i to nie tylko w sferze politycznej, ale także kulturalnej i religijnej. Inicjatywę sofijskich historyków należy więc traktować nie tylko jako wyraz uznania dla angielskiego uczonego, ale i przedsięwzięcie, które zaowocuje dalszą dyskusją naukową wokół problemów przez niego podejmowanych.

MIROSŁAW J. LESZKA
Uniwersytet Łódzki

Henryk Kocój, *Plany II rozbioru Polski w polityce Berlina w latach 1791–1792*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2007, ss. 526.

Wnikliwa analiza depesz obcych dyplomatów, korespondujących w latach rozbiorów Polski, pozwala znacznie wzbogacić stan dotychczasowych badań na temat polityki państw zaborczych. Wybitny znawca i badacz tego okresu prof. H. Kocój, od wielu lat z ogromną starannością publikujący kolejne tomy korespondencji, ponownie podjął olbrzymi trud opracowania następnych depesz. Autor jest historykiem, który od dawna zajmuje się polityką państwa pruskiego wobec Polski. Znany jest z tak cennych opracowań, jak: *Prusy wobec powstania listopadowego*, 1980; *Prusy wobec powstania kościuszkowskiego. Na podstawie korespondencji Fryderyka Wilhelma II z posłem pruskim w Petersburgu Leopoldem Heinrichem Goltzem*, 2002; *Upadek Konstytucji 3 maja w świetle korespondencji Fryderyka Wilhelma II z posłem pruskim w Warszawie Girolamo Lucchesinim. Depesze Fryderyka Wilhelma II od listopada 1791 r. do sierpnia 1792 r.*, 2002; *Powstanie listopadowe w relacjach Fryderyka Schölera*, 2003; *Powstanie kościuszkowskie w świetle korespondencji posłów pruskich z Wiednia Lucchesiniego i Caesara*, 2004.

Tym razem, kontynuując wcześniej podjęte badania, na podstawie archiwalnych źródeł niemieckich, Autor poddał analizie korespondencję króla pruskiego Fryderyka Wilhelma II i posłów pruskich w latach 1791–1792. Rezultatem tych starań jest opracowanie źródłowe *Plany II rozbioru Polski w polityce Berlina w latach 1791–1792*. Szczególną uwagę przyciąga wielkość publikacji, zawiera ona bowiem kilkaset depeesz, głównie z 1792 r., wydanych w oryginalnej wersji językowej po francusku. Na korespondencję składają się relacje posłów pruskich z Petersburga, Warszawy, Mitawy, Drezna, Wiednia i Sambułu skierowane do monarchy pruskiego, jak również listy tego ostatniego¹. Za niezwykle ważne w wydanym zbiorze źródeł uznać należy listy ministra spraw zagranicznych Prus – Fryderyka Wilhelma Schulenburga – do księcia Brunszwickiego. Opracowanie zawiera także korespondencję dwóch innych ministrów pruskich: Filipa Karla Alvenslebena oraz Karla Wilhelma Finckensteina do Fryderyka Wilhelma II. Uzupełnieniem omawianego tomu źródeł jest ponadto korespondencja dyplomatyczna między królem pruskim a generałem Hansem Rudolfem Bischoffswerderem podczas jego misji w Wiedniu². Obszerna korespondencja została pogrupowana w sposób przejrzysty dla czytelnika. Ze względu na francuskojęzyczny tekst depeesz, rozdziały zostały poprzedzone wstępem w języku polskim (s. 13–42), w którym Autor dość szczegółowo omawia kolejne partie korespondencji. Warto wspomnieć, iż wstęp został przez Autora przetłumaczony również na język francuski (s. 85–116). Dziwi zatem, że podsumowanie omawianego wydawnictwa źródłowego (*Résumé*, s. 511–521) przytoczone zostało jedynie w języku francuskim. Dość dokładne opisy korespondencji zawarte we

¹ Depesze Fryderyka Wilhelma II do Leopolda Heinricha Goltza; Depesze posła pruskiego Leopolda Heinricha Goltza, przesyłane z Petersburga do Fryderyka Wilhelma II; Depesze posła pruskiego Karla Ludwiga Hüttela, przesyłane z Mitawy do Fryderyka Wilhelma II; Depesze posła pruskiego Karla Friedricha Gesslera, przesyłane z Drezna do Fryderyka Wilhelma II; Depesze posła pruskiego G. E. Arnima-Boitzenburga, przesyłane z Drezna do Fryderyka Wilhelma II; Depesze Franza Friedricha Tarracha, przesyłane z Warszawy do Fryderyka Wilhelma II; Depesze Fryderyka Wilhelma II do Franza Friedricha Tarracha; Depesze Ludwiga Buchholtza, przesyłane z Warszawy do Fryderyka Wilhelma II; Depesze Fryderyka Wilhelma II do Ludwiga Buchholtza; Depesze Konstansa Philippa Jacobiego-Kloesta, przesyłane z Wiednia do Fryderyka Wilhelma II; Depesze Fryderyka Wilhelma II, przesyłane do Jacobiego-Kloesta; Listy Friedricha Knobelsdorffa, posła pruskiego w Turcji do Fryderyka Wilhelma II.

² Depesze Fryderyka Wilhelma II, przesyłane do Wiednia do generała Hansa Rudolfa Bischoffswerdera; Depesze Hansa Rudolfa Bischoffswerdera, przesyłane do Fryderyka Wilhelma II.

wstępie odsyłają dodatkowo czytelnika do przypisów, które zawierają odpowiednie cytaty z depesz. Niestety, cytaty w przypisach również przytoczone są jedynie w języku francuskim. Sądzę, iż te nieduże fragmenty listów mogły zostać przetłumaczone przez Autora na język polski z korzyścią dla opracowania. Na końcu zbioru źródeł Autor umieścił kopie depeszy generała Hansa Rudolfa Bischoffswerdera do Fryderyka Wilhelma II z Wiednia z 6 marca 1792 r. (s. 523–526).

Pierwszą grupę relacji stanowi korespondencja Fryderyka Wilhelma II kierowana do Leopolda Heinricha Goltza, posła pruskiego w Petersburgu. Obejmuje ona łącznie 52 depesze z okresu od 1 stycznia 1792 r. do 30 sierpnia 1792 r. Doniesienia Fryderyka Wilhelma Autor uznaje „za najbardziej nowatorskie i najistotniejsze w swojej pracy” (s. 14). Główna kwestia, jaka przewija się w kolejnych depeszach to Konstytucja 3 maja. Król pruski konsekwentnie podkreśla w swoich listach, iż konstytucja ta została uchwalona bez konsultacji z nim. Jasno stwierdza, że nie będzie popierał żadnych uchwał i będzie kontynuował politykę nieingerencji w wewnętrzne sprawy Rzeczypospolitej: „Je ne m`étais point immiscé non plus dans les arrangements domestiques qui s`en sont suivis, et que je continuerais d`en abandonnerle soin au roi et à la République”³ („Ja nie mieszałem się wcale w wewnętrzne sprawy, które miały miejsce i będę kontynuował tę politykę”). Na podstawie korespondencji król pruski jawi się jednak jako zaciekle wróg Konstytucji 3 maja, a jednocześnie sprzymierzeniec Rosji podczas przygotowywania wspólnego traktatu prusko-rosyjskiego w lipcu 1792 r. Główne założenia tego traktatu przytoczone zostały w depeszy Fryderyka Wilhelma II do Leopolda Heinricha Goltza z 9 lipca⁴. Ułożono je w ten sposób, ażeby Rzeczpospolita nie mogła w przyszłości wykorzystać ewentualnego poróżnienia zaborców. Jak wynika z listów monarchy pruskiego do Goltza, był on wrogiem nie tylko Konstytucji 3 maja, ale również wszelkich reform ustrojowych podjętych na Sejmie Wielkim, w tym także uchwał dotyczących wojska. W jednej z depesz ostro skrytykował Stanisława Augusta Poniatowskiego za to, iż ten był przeciwny redukcji polskiej armii. Jednocześnie proponował na przyszłość zniesienie wszelkich podatków na wojsko.

³ Fryderyk Wilhelm II do Leopolda Heinricha Goltza, depesza nr 1 z 1 I 1792 r., s. 119.

⁴ Fryderyk Wilhelm II do L. H. Goltza, depesza nr 51 z 9 VII 1792 r., s. 154–156.

Jak wskazuje obszerna korespondencja, Fryderyk Wilhelm II nie miał pełnego rozeznania co do dalszych planów Petersburga w stosunku do Polski. W depezach bardzo często zwracał się do swojego posła w Petersburgu, aby ten przesłał mu aktualne informacje na temat polityki Katarzyny II wobec Rzeczypospolitej: „J'attends avec une véritable impatience la suite de vos rapports, persuadé que vous vous appliquerez à présenter dans un jour lumineux les affaires importantes qui vous sont confiées”⁵ („Ja czekam z prawdziwą niecierpliwością na następne raporty, przekonany, że wydobędziecie na światło dzienne ważne sprawy, które są wam powierzone”). Król pruski przekazał wicekanclerzowi rosyjskiemu – Iwanowi Ostermannowi – odpis odpowiedzi, jaką wcześniej wręczył Ignacemu Potockiemu. Uczynił to, ponieważ chciał podkreślić, iż jest odpowiednim partnerem dla Rosji. Monarchę pruskiego bardzo ucieszył fakt, iż Ostermann akceptuje jego wypowiedzi popierające politykę Rosji w Rzeczypospolitej. W depezy z 16 lipca jasno mówi, iż zbliżenie Petersburga i Berlina jest korzystne dla obu stron⁶.

W lipcu 1792 r. w korespondencji króla pruskiego coraz częściej pojawia się termin „nowy rozbiór Polski”. W jednej ze swoich depech przywołuje wypowiedź Ottona von Stackelberga na ten temat: „Le comte de Stackelberg est, à ce qu'on présume, fort porté pour l'idée d'un nouveau partage de la Pologne”⁷ („Hrabia Stackelberg skłania się do idei nowego rozbioru Polski”). Według monarchy pruskiego moment, w którym można byłoby przeprowadzić kolejny rozbiór był bardzo dogodny, zwłaszcza w obliczu niedawnej klęski Polski w wojnie z Rosją (s. 21).

Drugą grupę korespondencji stanowią listy posła pruskiego w stolicy Rosji Leopolda Heinricha Goltza do Fryderyka Wilhelma II. W sumie są to 33 depeche sporządzone w Petersburgu w okresie od 26 grudnia 1791 r. do 10 stycznia 1792 r. Publikując owe listy, Autor przytacza zarówno datę według kalendarza juliańskiego, jak i gregoriańskiego. Misja posła pruskiego na dworze w Petersburgu miała na celu przekazywanie monarsze pruskiemu na bieżąco informacji o aktualnej polityce imperatorowej względem Rzeczypospolitej. Mając na uwadze powyższe zadanie, dyplomata pruski obserwował zabiegi posła polskiego Augustyna Debolego. Działa-

⁵ Fryderyk Wilhelm II do L. H. Goltza, depecha nr 29 z 18 IV 1792 r., s. 131.

⁶ Fryderyk Wilhelm II do L. H. Goltza, depecha nr 44 z 16 VII 1792 r., s. 147.

⁷ Fryderyk Wilhelm II do L. H. Goltza, depecha nr 51 PS II z 10 VII 1792 r., s. 159.

nia Debolego miały nakłonić władczynię rosyjską do zaakceptowania zmian, jakie zaszły w Polsce po uchwaleniu Konstytucji 3 maja. W swych depezbach poseł niejednokrotnie podkreślał, iż uzyskanie jakichkolwiek danych na temat polityki i zamierzeń Rosji jest bardzo utrudnione, gdyż rosyjskie ministerium otoczyło te sprawy bardzo ścisłą tajemnicą⁸.

W korespondencji posła pruskiego odnajdujemy również kwestię austriacką. W depezbach pochodzących z początków 1792 r. Goltz donosi o pogorszeniu się stosunków rosyjsko-austriackich. Jak się domyślał, przyczyną takiego stanu rzeczy były najprawdopodobniej sprawy polskie, a dokładnie kwestia Konstytucji 3 maja. Tę ostatnią, jak donosił dyplomata pruski, popierała strona austriacka. Dyplomaci austriaccy, w przeciwieństwie do rosyjskich, uważali, iż trudno będzie obalić ten akt prawny: „La cour [...] de Vienne avait toujours paru tenir à la nouvelle consitution, en alléguant la grande difficulté qu'il aurait à la renverser. Ce dernier point est regardé ici comme trop facile, pour qu'on n'envisage point l'excuse comme frivole”⁹ („Dworowi wiedeńskiemu zawsze zależało na nowej konstytucji, powoływał się przy tym na trudności, jakie związane byłyby z jej obaleniem”).

Poseł pruski sugeruje Fryderykowi Wilhelmowi II w jednej ze swoich depezb, iż rosyjskie działania, polegające na postawieniu armii w stan gotowości, przeprowadzane są w celu wywarcia presji na Austrię, by ta w przyszłości nie sprzeciwiała się planom rosyjskim¹⁰. Wielokrotnie w swoich depezbach dyplomata pruski omawiał postawę dworu austriackiego. Jak wynika z jego relacji, problem ten był poruszany przez niego w wielu rozmowach, między innymi z przedstawicielem Wiednia – hrabią Johannem Ludwigiem Cobenzlem. Bardzo dokładnie Goltz relacjonuje swojemu monarsze wrażenie, jakie wywarła na rządzie rosyjskim wiadomość o wypowiedzeniu Austrii wojny przez paryskie Zgromadzenie Narodowe w dniu 20 kwietnia 1792 r. Zdaniem dyplomaty pruskiego miało to zmusić Wiedeń do konkretniejszych działań i tym samym zbliżyć, a nawet podporządkować go jego wschodniemu sąsiadowi: „Car, on l'envisage comme utile pour décider le cabinet de Vienne à prendre un parti aussi prompt que

⁸ L. H. Goltz do Fryderyka Wilhelma II, depeza nr 2 z 26 XII 1791 r., s. 187; depeza nr 3 z 30 XII 1791 r., s. 188; depeza nr 10 z 27 I 1792 r., s. 193.

⁹ L. H. Goltz do Fryderyka Wilhelma II, depeza nr 21 z 9 III 1792 r., s. 196.

¹⁰ L. H. Goltz do Fryderyka Wilhelma II, depeza nr 23 z 16 III 1792 r., s. 197–198.

vigoureux”¹¹ („Ponieważ rozpatruje się go jako pożyteczny, żeby zmusić gabinet wiedeński do szybkiej decyzji”).

Posel pruski w omawianej korespondencji jawi się jako zręczny dyplomata, któremu już w styczniu 1792 r. udaje się przechwycić pismo Katarzyny II do Płatona Zubowa. O fakcie tym i treści owego listu niezwłocznie powiadamia swojego mocodawcę. Imperatorowa we wspomnianej korespondencji zapowiadała, iż po zakończeniu działań wojennych z Turcją, stutrzydziestotysięczna armia ma wkroczyć od strony Ukrainy do Polski. Carowa wprost stwierdziła, że jeżeli Austria i Prusy sprzeciwią się temu planowi, to zostanie im zaproponowane odszkodowanie lub udział w rozbiórce: „si l’Autriche et la Prusse s’opposent, comme il est vraisemblable à mes desseins, je leur proposerai, ou dédommagement, ou partage”¹² („Jeżeli Austria i Prusy sprzeciwią się, jak to jest prawdopodobne w moim przekonaniu, ja proponuję im odszkodowanie lub podział”).

Kolejną istotną część korespondencji, pozwalającą na dokładną analizę i ocenę postawy rządu pruskiego w przeddzień II rozbioru stanowią listy Fryderyka Wilhelma II do posła pruskiego w Warszawie – Ludwiga Buchholtza – z drugiej połowy 1792 r. Depesze te zostały umieszczone przez autora w rozdziale 9, rozdział 8 natomiast zawiera listy L. Buchholtza przesyłane z Warszawy do Fryderyka Wilhelma II. W sumie jest to 18 depesz posła pruskiego i 11 listów Fryderyka Wilhelma II. Korespondencja monarchy pruskiego z L. Buchholtzem stanowi uzupełnienie badań autora, który wcześniej opracował i wydał depesze tego dyplomaty o insurekcji kościuszkowskiej (*Relacje posła pruskiego Ludwiga Buchholtza o insurekcji kościuszkowskiej*, 2004).

Opublikowana przez H. Kocója część korespondencji posła L. Buchholtza z Fryderykiem Wilhelmem II pozwala ocenić nastroje w Polsce w przededniu drugiego rozbioru. W depeszy z 27 października poseł występuje jako rzecznik rozbioru Polski i uważa, że rząd rosyjski wspólnie z Prusami powinien podjąć konieczne działania: „pour appuyer la nécessité de réduire ce pays dans des bornes qui le rendent moins dangereux, à quoi un partage de ce pays concerté entre les trois puissances voisines paraît être le moyen le plus efficace”¹³ („należy poprzeć konieczność ograniczenia tego kraju do poziomu, który uczyni go mniej niebezpiecznym,

¹¹ L. H. Goltz do Fryderyka Wilhelma II, depesza nr 34 z 30 IV 1792 r., s. 208.

¹² L. H. Goltz do Fryderyka Wilhelma II, depesza nr 9 z 23 I 1792 r., s. 192.

¹³ Ludwigo Buchholtz do Fryderyka Wilhelma II, depesza nr 14 z 27 X 1792 r., s. 362.

do czego rozbiór tego kraju uzgodniony między trzema sąsiednimi mocarstwami wydaje się być środkiem najbardziej skutecznym”). W świetle korespondencji poseł jawi się jako doświadczony dyplomata, pilnie obserwujący działalność posła francuskiego Marie Louisa Descorchesa. Osoba tego ostatniego bardzo często pojawia się w listach dyplomaty pruskiego¹⁴. Buchholtz miał za złe przedstawicielowi państwa francuskiego, iż ten szerzył poglądy demokratyczne, uważając, iż taka działalność jest bardzo szkodliwa, zwłaszcza przez wpływ na młodzież polską. Obwiniał Descorchesa o to, iż doprowadził on do wzrostu niezadowolenia, szczególnie na terenach graniczących z Prusami¹⁵. W jednym z listów nazywa Polskę gangreną, na którą nie ma innego lekarstwa, jak tylko amputacja: „L'époque actuelle est la destruction pour la Pologne, et elle ne se relevera de longtemps de sa position désastreuse, c'est un corps qui la gangrène et qui ne peut être sauvé que par une amputation”¹⁶ („Obecna sytuacja jest destrukcyjna dla Polski i ona nie wyswobodzi się długo z katastrofalnej pozycji, jej ciało jest jak gangrena, która nie może być uzdrowiona, jak tylko przez amputację”).

Korespondencja Fryderyka Wilhelma II kierowana do pruskiego posła w Warszawie, z drugiej połowy 1792 r., porusza też sprawy tureckie, w tym kwestię pogorszenia się stosunków między Rosją i Austrią a Turcją. Jednakże najważniejsze dla monarchy pruskiego w tym okresie były przede wszystkim wiadomości nadchodzące z Warszawy.

Na temat relacji austriacko-rosyjskich wielu cennych informacji dostarczają również opublikowane przez Autora depesze posła pruskiego z Wiednia – Konstansa Philippa Jacobiego-Kloesta. Opracowanie zawiera 28 depesz pochodzących z okresu od lutego do maja 1792 r. Autor opublikował także 3 depesze Fryderyka Wilhelma II z marca i kwietnia 1792 r., przesłane do Wiednia, do Jacobiego-Kloesta. Osiągnięciem monarchy pruskiego w marcu 1792 r. było nakłonienie Austrii, by nie popierała Konstytucji 3 maja, jak również unii polsko-saskiej. Poseł pruski z dużą

¹⁴ L. Buchholtz do Fryderyka Wilhelma II, depesza nr 1 z 12 IX 1792 r., s. 347–351; depesza nr 8 z 6 X 1792 r., s. 355–356; depesza nr 9 z 10 X 1792 r., s. 356–357; depesza nr 10 z 13 X 1792 r., s. 358–359; depesza nr 15 z 31 X 1792 r., s. 362–363; depesza nr 24 z 5 XII 1792 r., s. 371–372; L. Buchholtz do Jakowa J. Bułhakowa, list z 6 XII 1792 r., s. 373.

¹⁵ L. Buchholtz do Fryderyka Wilhelma II, depesza nr 24 z 5 XII 1792 r., s. 371.

¹⁶ L. Buchholtz do Fryderyka Wilhelma II, depesza nr 17 z 10 XI 1792 r., s. 367.

satysfakcją donosił z Wiednia, że rząd austriacki zrezygnował ostatecznie z planu połączenia Polski z Saksonią¹⁷. Jednocześnie Jacobi-Kloest był dobrze zorientowany, jakie noty składała strona rosyjska w Wiedniu. Chodzi tu głównie o noty zawierające negatywne stanowisko wobec Konstytucji 3 maja. W depeszy z 16 maja przedstawiciel pruski w Wiedniu przytaczał stanowisko kanclerza Wenzela Antona Kaunitza w sprawie Polski. Ten ostatni miał powiedzieć, iż Konstytucja 3 maja nie odpowiada ani Austrii, ani Prusom, ani Rosji i należy ją obalić. Zdaniem kanclerza, strona rosyjska nie powinna podejmować żadnych decyzji bez uprzedniego uzgodnienia wspólnego stanowiska z dworem austriackim i pruskim¹⁸. W korespondencji posła pruskiego na dworze wiedeńskim wiele miejsca poświęcono też przygotowaniom do przyszłej wojny austriacko-francuskiej¹⁹.

W omawianym opracowaniu Autor zamieścił również listy Karla Ludwiga Hüttela, posła pruskiego w Mitawie. H. Kocój słusznie podkreśla, iż źródło to było nieznane dotychczas historykom polskim i europejskim (s. 25). Opublikowane zostały 23 depesze, wysłane z Mitawy do Fryderyka Wilhelma II, w okresie od kwietnia do czerwca 1792 r. Hüttel bardzo trafnie wskazywał na przebiegłą politykę Katarzyny II. Ta ostatnia, starając się, aby Prusy i Austria zaangażowały się w sprawę francuskie, chciała sama decydować o losach Rzeczypospolitej. Jednocześnie starała się przekonać Polaków, iż to właśnie Austria i Prusy snują plany rozbiorów²⁰.

W jednej z depesz poseł pruski wspominał oświadczenie króla pruskiego, iż w kwestii Polski główne rozwiązanie pozostawia imperatowej: „En attendant, on m'écrit qu'à Pétersbourg on répand avec affectation le bruit d'une prétendue promesse de Votre Majesté faite à l'Impératrice de ne point prendre part aux affaires de Pologne [...]”²¹ („Czekając, napisano do mnie, że w Petersburgu roznosi się pogłoska o obietnicy Waszego Majestatu danej Imperatorowej, iż Wasz Majestat nie będzie wcale mieszał się w sprawy polskie”).

¹⁷ Konstans Philipp Jacobi-Kloest do Fryderyka Wilhelma II, depesza nr 33 z 31 III 1792 r., s. 437–438.

¹⁸ K. P. Jacobi-Kloest do Fryderyka Wilhelma II, depesza nr 55 z 16 V 1792 r., s. 467–470.

¹⁹ K. P. Jacobi-Kloest do Fryderyka Wilhelma II, depesza nr 40 z 14 IV 1792 r., s. 443–445.

²⁰ Karl Ludwig Hüttel do Fryderyka Wilhelma II, depesza nr 18 z 1 IV 1792 r., s. 241–242.

²¹ K. L. Hüttel do Fryderyka Wilhelma II, depesza nr 26 z 10 V 1792 r., s. 253.

Dla historyków pragnących poszerzyć aktualny stan badań na temat rokowań polsko-saskich z początku 1792 r., bardzo cennym źródłem są opublikowane przez H. Kocója w omawianej pracy relacje posła pruskiego w Dreźnie – Karla Friedricha Gesslera. Autor zamieścił 14 jego depesz z tego okresu. Dzięki wspomnianej korespondencji możemy wzbogacić wiedzę na temat genezy II rozbioru o kwestię polityki Saksonii i silnego wpływu na nią Austrii, Prus i Rosji. W bardzo ciekawy sposób przedstawiona została nota saska z 14 lutego 1792 r. Strona polska bardzo dużo obiecywała sobie po decyzji wysłania do Warszawy komisarza saskiego, podczas gdy dla Drezna był to gest bez większego znaczenia²². Dodatkowo opublikowanych zostało 26 depesz G. E. Arnim-Boitzenburga, posła pruskiego w stolicy Saksonii. Dyplomata ten, podobnie jak Gessler, omawia dość dokładnie działalność wysłannika austriackiego w Dreźnie – Luigiego Landrianiego oraz założenia polityki rosyjskiej. Poseł pruski całkiem trafnie w jednej z depesz zauważa, iż Polacy nie mogą zbyt liczyć na pomoc ze strony Prus czy Austrii. Jedyne wyjście dla Rzeczypospolitej, według cytowanego dyplomaty, to pojednanie z Rosją za cenę pewnych zmian w konstytucji: „par conséquent, à offrir une base de négociation amicale avec la Russie sans la médiation des cours de Berlin et de Vienne”²³ („w konsekwencji proponuje się negocjacje przyjacielskie z Rosją, bez mediacji dworów w Berlinie i w Wiedniu”).

Opracowanie nie jest wolne od pewnych drobnych usterek. Brakuje krótkich not biograficznych osób wymienionych w korespondencji. Dotkliwy jest również brak indeksu nazwisk i miejscowości. Sądzę też, jak już wcześniej wspominałam, iż zakończenie powinno mieć również wersję w języku polskim. Mimo to kolejna publikacja źródłowa przygotowana przez Henryka Kocója jest dużym krokiem naprzód w badaniach dotyczących planów II rozbioru Rzeczypospolitej w polityce Berlina. Dzięki rzetelnej kwerendzie źródłowej opracowanie to posłuży wielu historykom zajmującym się tymi zagadnieniami, odsłania bowiem kulisy dyplomacji europejskiej, a zwłaszcza plany i zamiary współdziałania dworu rosyjskiego, pruskiego oraz austriackiego.

KATARZYNA BUCHOLC-SROGOSZ

Akademia im. Jana Długosza w Częstochowie

²² Karl Friedrich Gessler do Fryderyka Wilhelma II, depesza nr 14 z 5 III 1792 r., s. 287-288.

²³ G. E. Arnim-Boitzenburg do Fryderyka Wilhelma II, depesza nr 39 z 22 VII 1792 r., s. 318.